

Вивчення використання у бібліотеках області літератури, яка надійшла з обмінно-резервного фонду ОУНБ ім. Д.І. Чижевського у 2021-2024 рр. в рамках Комплексної програми сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання у Кіровоградській області на період до 2026 року
(Соціологічне дослідження за матеріалами бібліотек області)

Марія Охріменко,
головний бібліотекар науково-методичного відділу
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського

У зв'язку з незадовільним фінансуванням на комплектування бібліотечних фондів бібліотек області, незначним надходженням нової літератури, збільшенням кількості застарілої, зношеної літератури, утворенням пасивного складу бібліотечного фонду, рішенням V сесії Кіровоградської обласної ради від 27.06.21 р. № 112 була затверджена Комплексна програма сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання у Кіровоградській області на період до 2026 року.

Мета дослідження

Соціологічне дослідження щодо вивчення читаності у бібліотеках області літератури, отриманої у 2021-2024 роках в рамках обласної комплексної програми сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання у Кіровоградській області на період до 2026 року проводиться з метою визначення ефективності використання цієї літератури та її відповідності запитам користувачів.

Об'єкт дослідження – література, яка надійшла до бібліотек області в рамках обласної програми протягом 2021-2024 років загальною кількістю 3170 примірників (22 назви).

Предмет дослідження – використання книг, які є об'єктом дослідження, у якості показника відповідності читацьким інтересам.

Бази дослідження – публічні бібліотеки області.

Завдання дослідження – узагальнення аналітичних матеріалів, підготовлених базовими бібліотеками, стосовно певних аспектів використання літератури, яка надійшла до бібліотек області в рамках обласної програми протягом 2021-2024 років, а саме:

- наявності зазначеної літератури в книжкових фондах бібліотек області, кількості її надходжень, розподілу, книговидачі користувачам, обертаності;
- форм та методів ознайомлення користувачів із вищезазначеними виданнями;
- визначення видань, які мають найбільший і найменший попит у користувачів;

- популярності літератури серед різних груп користувачів;
- задоволення потреб користувачів, які найбільше звертаються до літератури, що є об'єктом дослідження;
- пропозицій щодо поліпшення популяризації літератури, що є об'єктом дослідження.

Методика дослідження

Під час дослідження було застосовано методи: анкетування (анкета та таблиця вивчення використання ефективності краєзнавчої літератури додаються), аналізу статистичної інформації та бібліотечної документації (читацьких формулярів, листків термінів повернення документів, документів на проведені масові заходи та матеріалів наочної популяризації).

Було з'ясовано: стан читаності краєзнавчої літератури бібліотечними працівниками та користувачами; жанри краєзнавчої літератури, яким надається перевага; книги та автори, які мають найвищий рейтинг серед бібліотечних працівників та серед користувачів.

У дослідженні взяли участь 458 бібліотек (86,7% від загальної кількості) 38 територіальних громад області (77,5% від загальної кількості громад). З різних причин у дослідженні не брали участі 70 бібліотек (13,3%) 11 територіальних громад області, а саме: Ганнівської, Мар'янівської, Надлацької, Перегонівської, Підвисоцької, Піщанобридської, Рівненської, Тишківської сільських та Заваллівської, Пантаївської, Смолінської селищних громад.

Було здійснено аналіз анкет кожної бібліотеки окремо, а також зроблено узагальнений аналіз.

До обмінного фонду ОУНБ ім. Д.І. Чижевського протягом 2021-2024 років надійшли 22 назви краєзнавчої літератури загальною кількістю 3170 примірників; з них 49 примірників отримали обласні бібліотеки, 2684 примірників було надіслано до бібліотек області, в тому числі до сільських бібліотек надійшло 1610 прим.

За цей період бібліотеки області отримали по 5,1 примірників книг краєзнавчої літератури (середній показник), в тому числі сільські бібліотеки – по 3,7 примірників. Варто зазначити, що не всі сільські бібліотеки отримали літературу в рамках обласної програми з огляду на незначну екземплярність деяких видань, наприклад: «Барви степу: Живопис. Графіка. Скульптура. Кераміка» – 49 прим., Босько В. «Історичний календар Кіровоградщини. 2023 рік» – 28 прим., Євген Маланюк. «З нотатника. Витяг з еміграційних періодичних видань» – 45 прим., Орел С. «Всупереч і опір. Український спротив голодомору 1932-1933 років» – 34 прим., Лагно Ф. «Фрагменти вітальності & мортальності. Графіка-2019» – 75 прим., Поліщук К. «Дівчинка, яка на місяць літала» – 85 прим., Смичек І. «Таємниця» – 5 прим.

Анкета складалася з 8 запитань. Аналіз відповідей на них засвідчив, що за досліджуваний період всього було видано 5735 прим. цієї літератури.

Середня обертаність цієї літератури становить 2,1 (рекомендації по Україні – 1,2 – 3). Такий показник обертаності свідчить про підвищений інтерес користувачів до краєзнавчої літератури.

У ході дослідження з'ясувалось, що в бібліотеках області сформувалася певна система популяризації краєзнавчої літератури.

Постійні експозиції розміщуються, здебільшого, у хронологічній і логічній послідовності проблематики: історія, економіка, культура краю, суспільно-політичне життя, інше. Серед респондентів, які взяли участь в опитуванні, 93% вважають, що максимальному розкриттю краєзнавчих фондів сприяють книжкові виставки, які організуються як у бібліотеках, так і в навчальних закладах різного спрямування. Аналіз репертуару виставок свідчить про те, що у видовому аспекті найчисленнішими залишаються такі виставки: нових надходжень, до знаменних дат, виставки-експозиції, виставки однієї книги. Варто зауважити, що у бібліотеках області частіше з'являються нові види виставок: виставка-презентація, виставка-панорама, виставка-знайомство, виставка-відкриття, виставка-персоналія, виставка-портрет, виставка-вернісаж та інші. Характерною особливістю сучасного дизайну книжкових виставок є використання не тільки бібліотечних матеріалів, а й репродукцій, предметів побуту, творів прикладного мистецтва, зразків флори і фауни, листівок, малюнків, іграшок тощо.

Так, у бібліотеках Олександрійської громади протягом 2021-2024 років були організовані цікаві книжково-ілюстративні виставки: виставка-панорама «Моє коріння і джерело своє» за книгою Євгена Маланюка «З нотатника. Витяги з еміграційних періодичних видань», виставка-презентація «Літературне слово землякам» за книгою В. Бондаря «Мережані закладки (читацький нотатник)». У бібліотеках Олександрівської селищної громади створили змістовну виставку-вернісаж «Покоління незалежних» (за книгою О. Косенко. «Апостроф»), виставку поетичного альбому «Поезія – це скарб усіх віків». Заслужують на увагу і виставки бібліотек інших громад: виставка-експозиція «Поети рідного краю» Великоандрусівської селищної; виставка-рейтинг «Українське слово проситься до тебе: уподобання читачів» Вільшанської селищної; виставка-персоналія «Євген Маланюк – співець степової Еллади» Гайворонської міської.

Застосовувались і комплексні форми популяризації літератури, серед яких прем'єри книги, краєзнавчі дні та краєзнавчі читання, літературні й краєзнавчі клуби, презентації, літературні альманахи, засідання літературних віталень, конкурси, краєзнавчі ринги, творчі бенефіси, поетичні екскурси, тематичні та літературні вечори.

Ці заходи організовувались у співпраці з навчальними закладами, районними центрами дитячої та юнацької творчості, музеями тощо.

Серед форм масової роботи актуальними залишаються обговорення книг, краєзнавчі подорожі, зустрічі з авторами, відеоподорожі, вікторини. Набувають популярності також інші види масових заходів. Наприклад, бібліотеки Благовіщенської міської територіальної громади провели низку заходів з популяризації книг, отриманих за комплексною програмою: у

центральної бібліотеці для учнів старших класів проведено краєзнавчу подорож з використанням книги «Барви степу: Живопис. Графіка. Скульптура. Кераміка», для учнів професійного коледжу – краєзнавчі читання за книгами Н. Бідненко «Бузковий вечір», Л. Єременко «Вростання в асфальт», для користувачів бібліотеки – прем'єру книги В. Боська «Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Події. Факти. 2023 рік».

«Обличчя української історії. Євген Маланюк» – під такою назвою у Новоархангельській центральній публічній бібліотеці відбувся цікавий захід – літературний майдан, учасниками якого стали старшокласники та працівники відділу культури. У читальному залі бібліотеки була оформлена виставка-портрет «Маланюкові світи», де були представлені твори поета. На заході з вуст молоді звучала поезія Маланюка. Присутні прослухали розповідь про життєвий і творчий шлях письменника, переглянули чимало фотографій, дізнались багато цікавих фактів. Тугу поета за рідною домівкою намагалися передати за допомогою відеороликів на пісні «Журавлі» або «Чуєш, брате мій». За доброю традицією учасники заходу поклали квіти до погруддя Євгена Маланюка та вшанували світлу пам'ять поета.

Олександрійська центральна міська бібліотека провела поетичні зустрічі в рамках літературного ліцею «Поезія рідного краю». Саме такі зустрічі дозволили глибше пізнати літераторів-земляків Н. Бідненко, Л. Єременко, Г. Ключека, А. Царук, В. Бондаря О. Застебу, відчутти стиль їхньої поетичної мови. З 2024 року розпочала діяльність поетична вітальня «Якийсь безсмертний дотик до душі» на базі бібліотеки-філії № 8 для юнацтва м. Олександрія. Під час засідань тут звучала поезія відомих українських поетів, а також і місцевих авторів. Засідання проводились у форматі поетичної кав'ярні: лірична музика, різні напої, улюблені автори створювали незабутню атмосферу поетичних заходів. На постійній основі працівники бібліотеки-філії № 5 м. Олександрія організовували для користувачів краєзнавчі розвідки «Авторське сузір'я Кіровоградщини» для ознайомлення з творами місцевих поетів та письменників.

В контексті краєзнавчої роботи бібліотеки активно використовують мультимедійні технології, зокрема, готують тематичні слайд-презентації, мультимедійні журнали, віртуальні уроки, інше.

Так, бібліотеки Олександрівщини активно використовували в популяризації краєзнавчої літератури такі форми роботи, як слайд-розповіді: історичний тандем «Олександрівщина у вирі української революції» та відеоролик «Українська революція 1917-1921 років: як творилася держава Україна» (за книгою «Роки боротьби 1917-1920 рр. на Єлисаветчині. Книга третя»).

На сайтах і блогах багатьох бібліотек розміщуються огляди краєзнавчої літератури, публікуються списки нових надходжень, висвітлюється інформація про історію краю.

За результатами анкетування з'ясувалося, що для більш поширеної популяризації краєзнавчої літератури бібліотеки, які мають комп'ютерну техніку, виготовляють різноманітну друковану продукцію для користувачів

(комп'ютерну техніку мають 50% бібліотек області). Проте варто зазначити, що видавнича діяльність у бібліотеках не є дуже поширеною, друковану продукцію виготовляють тільки близько 34% бібліотек області, здебільшого, центральні та міські книгозбірні. Серед видів видавничої продукції найчастіше використовуються листівки, пам'ятки, буклети, інформаційні списки надходжень нової літератури: «Знайомтесь: нова книга», літературна візитівка «Творча особистість – Ольга Полєвіна», рекламний плакат «Книга у тренді», буклети «Письменники рідного краю», «Самоцвіти степів калинових», «А Ви про них чули?».

Бібліотеки проводять і бібліографічне інформування, яке здійснюється як у традиційних формах, так і в електронному режимі доступу. Серед тем переважають: «Нові надходження літератури з питань краєзнавства», «Письменники Кіровоградщини». Ефективно сприяє популяризації краєзнавчих ресурсів і співпраця з місцевими ЗМІ, це дозволяє охопити інформуванням значну частину користувачів.

Дослідження виявило, що лідерами читацьких запитів серед видань краєзнавчої тематики є художня література та літературні часописи з історії краю. Звернення до інших документів незначне.

При проведенні масових заходів використовувалися книги, видані за обласною комплексною програмою сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання у Кіровоградській області на період до 2026 року: «Бузковий вечір» Н. Бідненко, «Корида» Е. Бельської, «Історичний календар Кіровоградщини 2021, 2022 рр.» В. Боська, «З нотатника. Витяги з еміграційних періодичних видань» Є. Маланюка, «Мережеві закладки» В. Бондаря, «Євген Маланюк: «Проза» поета» Г. Клочека, «Барви степу: Живопис. Графіка. Скульптура. Кераміка. Декоративно-прикладне мистецтво», «Вростання в асфальт» Л. Єременко, «Жовті листочки. Поезії» О. Застеби, «Блекаут» В. Бондаря, «Всупереч і опір. Український спротив голодомору 1932-1933 років» С. Орел, «Коди золотих рун» А. Царук, «Володарі скрипкового ключа». О. Полєвіної.

Як виявило дослідження, вищеназвані книги користуються і найбільшим попитом серед користувачів: їх середня обертаність становить від 3,8 (В. Босько. «Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Події. Факти. 2022») до 0,8 (О. Полєвіна. «Володарі скрип кого ключа»).

На жаль, респонденти відзначають, що деякі книги надходять до бібліотек не завжди своєчасно, тому втрачають свою актуальність, як наприклад, «Історичний календар Кіровоградщини».

Варто зауважити, що книги, які надійшли до бібліотек в невеликій кількості примірників, а саме: «Євген Маланюк. З нотатника» (45 прим.), «Барви степу: Живопис. Графіка. Скульптура. Кераміка. Декоративно-прикладне мистецтво» (49 прим.) користуються попитом у користувачів. Обертаність їх становить відповідно від 3,3 до 3,0.

Аналіз анкет виявив, що найменший попит серед користувачів мають наступні видання: Краснопольська О. «Друзки болю і віри», Лагно Ф. «Фрагменти вітальності & мортальності. Графіка», Митрофаненка Ю.

«Сифіліс російського шовінізму», Поліщук К. «Дівчинка, яка на місяць літала». Середня обертаність цих книг становить відповідно від 0,8 (Поліщук К. «Дівчинка, яка на місяць літала») до 0,3 (Лагно Ф. «Фрагменти вітальності & мортальності. Графіка»).

Ці книги майже не використовувались при проведенні масових заходів.

Також респонденти відзначили, що видань, які б не використовувались взагалі, не виявлено.

Як свідчить опитування, за професійним і соціальним статусом зацікавленість користувачів літературою краєзнавчої тематики розподілилась таким чином: студенти, школярі – 61%, вчителі – 19%, пенсіонери – 10%, краєзнавці – 5%, журналісти – 2%, бібліотекарі – 2%, інші – 1%.

На запитання, чи задовольняє попит користувачів представлена краєзнавча література, відповіді респондентів були такими: 74% опитуваних відповіли – так, 19% – ні, 7% – задовольняє частково.

Серед причин незадоволення попиту користувачів респонденти називають такі: малий тираж деяких видань, які користуються попитом; відсутність перевидань краєзнавчої літератури минулих років; нестача оновлених видань з історії сіл Кіровоградщини та з історії рідного краю, екології, економіки; книг про відомих людей часів козацтва, а також про місцевих художників, майстрів та музикантів. Не вистачає також краєзнавчих книжок для дітей молодшого та середнього шкільного віку.

З метою поліпшення популяризації літератури краєзнавчої тематики респонденти пропонують: при проведенні масових заходів використовувати інноваційні форми роботи, створювати буктрейлери та відеоролики про книги, проводити творчі зустрічі з письменниками-земляками, виставляти новинки краєзнавчої літератури на вебсайтах та блогах бібліотек, висвітлювати у ЗМІ, організовувати зони відкритого доступу, проводити заходи за межами бібліотеки, залучати користувачів до участі в заходах, популяризувати краєзнавчі видання через соціальні мережі.

Висновки:

- результати дослідження дозволили зробити висновок, що література, яку отримали бібліотеки області в 2021-2024 роках в рамках Комплексної програми сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання в Кіровоградській області, має свого читача: здебільшого нею користуються студенти, учнівська молодь, вчителі;

- наявні фонди не в повній мірі задовольняють потреби користувачів, особливо це стосується сільських бібліотек;

- у бібліотеках сформувалася певна система популяризації краєзнавчої літератури, максимальному розкриттю якої сприяють різноманітні форми виставкової роботи;

- значна увага приділяється і комплексним заходам, серед яких перевага надається презентаціям книг, краєзнавчим дням та краєзнавчим читанням, засіданням літературних віталень та клубів за інтересами. Більшість масових заходів бібліотеки проводять у співпраці з різними установами;

- видавнича діяльність у бібліотеках не є дуже поширеною, – друковану продукцію виготовляють тільки 34% бібліотек області; переважно це листівки, пам'ятки, інформаційні списки нових надходжень;

- література краєзнавчої тематики використовується за цільовим призначенням учнівською та студентською молоддю, вчителями, краєзнавцями для навчання, професійних потреб, інтелектуального розвитку.

Лідерами читацьких запитів серед краєзнавчих видань залишаються художня література та літературні часописи з історії краю.

Середній показник обертаності цієї літератури становить 2,1, що свідчить про значний попит користувачів до краєзнавчої літератури.

Найбільший попит у користувачів має «Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Події. Факти. 2022» Володимира Боська (обертаність 3,8), найменший – книга Ф. Лагна «Фрагменти вітальності & мортальності. Графіка-2019» (обертаність 0,3).

В той же час попит користувачів задовольняється не повністю, і основна причина відмов – відсутність видань у бібліотеках.

Результати проведеного дослідження спонукають до покращення стану комплектування фондів бібліотек області відповідно до реальних потреб та запитів користувачів.

Пропозиції:

- для задоволення потреб користувачів краєзнавчою літературою бібліотекам області систематично проводити опитування та анкетування;
- активізувати роботу бібліотек у напрямі популяризації краєзнавчих видань, які не користуються попитом, шляхом проведення інтерактивних заходів;
- урізноманітнювати тематику масових заходів, запроваджуючи інноваційні форми роботи: краєзнавчі ринги, творчі бенефіси, респект-зустрічі, слайд-презентації, медіа-презентації, літературні аукціони, літературно-мистецькі калейдоскопи, бук-слеми, флеш-буки, історико-краєзнавчі пазли;
- проводити заходи за межами бібліотеки, залучати користувачів до участі в заходах;
- збільшити кількість надходжень краєзнавчих видань до сільських бібліотек, враховуючи потреби користувачів;
- новинки літератури краєзнавчої тематики представляти на вебсайтах та блогах бібліотек, використовувати соціальні мережі, ЗМІ;
- координувати роботу з популяризації краєзнавчих видань з партнерськими організаціями: навчальними закладами, музеями, любительськими об'єднаннями за інтересами;
- більше уваги приділяти рекламній та видавничій діяльності з питань краєзнавства.

Додаток 1

Анкета бібліотечного працівника

Шановні колеги!

Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського» проводить соціологічне дослідження за темою «Вивчення використання літератури у бібліотеках області, придбаної за рахунок обласної «Комплексної програми сприяння розвитку громадянського суспільства, інформаційної сфери та книговидання у Кіровоградській області на період до 2026 року». Література надійшла до ваших закладів з обмінно-резервного фонду обласної бібліотеки у 2021-2024 рр. Ваші відповіді допоможуть виявити інтенсивність використання та популяризації цієї літератури у бібліотеках.

Офіційна назва бібліотеки _____

1. Скільки книг за комплексною програмою надійшло до Вашої бібліотеки протягом 2021 – 2024 років?

2021 р. _____ 2022 р. _____ 2023 р. _____ 2024 р. _____ Всього ---

2. Скільки із отриманих книг протягом 2021-2024 років було передано до сільських бібліотек, бібліотек-філій?

2021 р. _____ 2022 р. _____ 2023 р. _____ 2024 р. ____ Всього _____

3. Охарактеризуйте та підкресліть заходи, які здійснює ваша бібліотека в рамках популяризації літератури за комплексною програмою: (обов'язково вкажіть назви заходів, назви творів та авторів);

* виставкова робота (виставка-експозиція, нових надходжень, персональна, до знаменних дат, виставка – вернісаж, виставка – портрет, віртуальна, інше);

* комплексні заходи з популяризації цієї літератури (красознавчі дні, засідання клубу за інтересами, студії, прем'єри книг, зустрічі з авторами, презентації, конкурси, слайд-розповіді, відеоролики, інше);

* видавнича діяльність (листівки, плакати, буклети, відеоролики, календарі знаменних дат, рекомендаційні списки, закладки, інформаційні видання, інше).

4. Вкажіть авторів та назви творів, що мають найбільший попит у користувачів _____

5. Вкажіть авторів та назви творів, що мають найменший попит у користувачів _____

6. Які категорії користувачів найчастіше звертаються до літератури, придбаної за рахунок комплексної програми?

7. Чи задовольняє попит користувачів наявний фонд цієї літератури? Якщо ні, то чому?

Так. Ні.

8. Ваші пропозиції щодо поліпшення популяризації літератури даної тематики

Додаток 2

Таблиця вивчення ефективності і використання краєзнавчої літератури, яка надійшла до бібліотек області в 2021-2024 рр.

№	Рік обласної програми	Автор і назва	Рік видання	Кількість прим., що отримали	Скільки разів видана (всього)	Обертність
1.	2021	Бідненко Н.І. Бузковий вечір	2020	193	688	3,6
2.	2021	Босько В.В. Історичний календар Кіровоградщини на 2021 рік. Етюди у червоному, чорному та синьо-жовтому кольорах про участь елисаветрадців у революції 1917-1921 рр.	2020	171	523	3,1
3.	2021	Єременко Л. Вростання в асфальт	2020	192	426	2,2
4.	2021	Клочек Г. «Євген Маланюк. «Проза» поета»	2019	108	315	2,9
5.	2021	Роки боротьби 1917-1920 рр. на Єлисаветчині. Книга третя	2020	185	289	1,6
6.	2021	Царук А. Коди золотих рун	2020	190	398	2,1
7.	2022	Барви степу: Живопис. Графіка. Скульптура. Кераміка. Декоративно-прикладне мистецтво	2021	49	162	3,3
8.	2022	Бельська Е. Корида	2021	191	625	3,3
9.	2022	Бондар В. «Мерéжані закладки. (читацький нотатник)»	2021	138	335	2,4
10.	2022	Босько В.М. Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Події. Факти. 2022 рік. Нариси та розвідки з історії художнього життя краю: Земська рисувальна школа, митці,	2021	172	645	3,8

		колекціонери, виставки, картини, ікони				
11.	2022	Євген Маланюк. З нотатника. Витяги з еміграційних періодичних видань	2021	45	134	3,0
12.	2022	Застеба О.С. #жовті_листочки	2021	129	286	2,2
13.	2022	Косенко О. Апостроф	2021	190	288	1,5
14.	2024	Бондар В. Блекаут	2024	202	210	1,0
15.	2024	Босько В. Історичний календар Кіровоградщини. Люди. Події. Факти. 2023 рік. Герої уславлені й знеславлені: уродженці Кіровоградщини у радянсько-німецькій (1941-1945) та російсько-українській (2014-2022) війнах, таємниці Кіровограда часів окупації	2022	28	35	1,2
16.	2024	Краснопольська О. Друзки болю і віри	2023	127	82	0,6
17.	2024	Лагно Ф. Фрагменти вітальності & мортальності. Графіка-2019	2023	75	20	0,3
18.	2024	Митрофаненко Ю. Сифіліс російського шовінізму. Історична есеїстика про боротьбу українців з російською окупацією	2023	112	81	0,4
19.	2024	Орел С.В. Всупереч і опір. Український спротив голодомору 1932-1933 років	2023	34	37	1,1
20.	2024	Полевіна О. Володарі скрипкового ключа	2023	91	77	0,8
21.	2024	Поліщук К. Дівчинка, яка на місяць літала на Місяць	2020	85	70	0,8
22.	2024	Смичек І. «Таємниця». Живопис. Малюнок. Книжкова ілюстрація. Міні-арт	2023	5	9	1,8